

Վ.ԹԵՐԶԻՐԱՇՅԱՆ

ԵՆ ՎԱՀՈՒՒ
ՎԵՐՋԻՆ ԱՐԿԱԾԸ
Պատկեր

ՊԵՏԱԿԱՆ 1938 ՅԵՐԵՎԱՆ

891.99

Թ-52

19 NOV 2011

Վ. ՔԵՐԶԻԲԱՇՅԱՆ

891.995
P-52

ԵԼ ՎԱՅԻԴԻ ՎԵՐԶԻՆ ԱՐԿԱԾԸ

ՊԱՏԽՎԱԺԻ

—■—

ՊԵՏՏՐԱՏ

ՀԼԿՅԵՄ ԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1998

1007
38

I

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՐԿԱԾ ԲԱՔԵԼՈՆԻ ԱՎԵՐԱԿՆԵՐՈՒՄ

Ծեր և միաջրանի Մուհիդը, վորին Ել-Վահիդ մականունն էյին տվել («Վահիդ» արաբերենն նշանակում է մեկ), Բաղդադի շրջակայքում ուղտապան էր, ուներ միայն մեկ ուղտ, նրա վողջ կարավանը, այն ել ծեր և միաջրանի, ինչպես իր տերը:

Ուղտն իր սապատով վաստակում էր յերկուսի ապրուստը — թեթև բեռներ և անցորդներ փոխադրելով, իսկ ուղտապանը աչքի լույսի պես սիրում և խնամում էր նրան:

Մի անգամ, գործի բերմամբ, Վահիդը և իր ուղտը, հետեվելով Յեփրատ գետի հոսանքին, գնացին դեպի հարավ: Գիշերը հասան հին Բաբելոնի¹⁾ ավերակներին, վորոնցից քիչ հեռու գտնվում էր մի գյուղաքաղաք: Վահիդը նախընտրեց գիշերել ավերակների մեջ, վորովհետև գրանով կազատվեր քարվանսարայի ավելորդ ծախսերից:

Մի քիչ վորոնելուց հետո գտավ մի հարմար անկյուն, պատսպարված կիսափուլ պատով—գուցե խալդեական²⁾ պալատի, տաճարի կամ բաղնիքի վերջին բեկորը, և ազատելով ուղտի սապատը թեթև բեռից՝ մեջքի վրա պառկեց նրա կողքին և սկսեց դիտել աստղավառ յերկինքը:

1) Բաբելոն — հնագարյան քաղաք Միջագետքում, այժմ մնացել են միայն ավերակները Բաղդադից մոտ 60 կիլոմետր հեռու:

2) Բաբելոնը հին դարերում յեղել է նաև խալդեացիների մայրաքաղաքը:

Գիշերը հարավի պարծանքն է: Յերեկվա տոթին՝ դանդաղ առդանցող կարավանները չափված, միալար քայլերով՝ անապատների հրայրքի մեջ յերազում են սփռվիչ գիշերը:

Վահիգը՝ վորպես ճամարիտ հարավցի՝ զգում էր գիշերվա ամբողջ հմայքը: Նրա հոգին լցվեց յերանուշյամբ և անդիտակցարար սկսեց հնչեցնել, կոկորդային խռպոտ ձայնով, գիշերվա յերգը, ավելի ճիշտ՝ մի հանգերգ, յերկար ու միալար:

— Յա լե՛յլ, յա լե՛յլ, յա լե՛յլ (ո՛վ գիշեր, ո՛վ գիշեր...):

Գիշերվա գովքն է սա, նույն հանգերգը, վոր կրեկնվում է Միջագետքից և Պարսից ծոցից սկսած մինչև արաբական մեծ տափաստանը և հյուսիսային Աֆրիկայի անապատները:

Մինչ տերը յերգում էր, ուղար արթուն վորոճում էր: Յերբ Վահիգը հոգնեց յերգելուց՝ դարձավ դեպի ուղար և սկսեց խոսել նրա հետ: Արդին (այդպես էր ուղարի անունը) լսում էր տիրոջ խոսքերը, գոնե այդպես էր լսվում, և վորոճալու հետ միասին մերթ րնթ մերթ գլուխը շարժում, կարծես հավանության նշաններ անելով: Վահիգը սիրում էր յերկարորեն խոսել ուղարի հետ, հայտնելով նրան իր մտքերը և ողացմունքները, վարվելով նրա հետ վորպես բանական արարածի, վորովհետև աշխարհիս վրա նրանից դուր ուրիշ բարեկամ չուներ:

Գիշերը սկսեց ցրտել. Վահիգը փաթաթվեց իր արայի մեջ և պատրաստվեց քնելու:

— Քնի՛ր դու ել, սիրելիս,— ասաց նա ուղարին,— վաղը յերկար ճամբա ունենք կտրելու, լուսաբացից առաջ շարժվելու յենք:— Հետո ավելացրեց.— Այստեղ ապահով ե, վոչ վոք չի հանդգնի գիշերով մոտենալ այս ավերակներին ուրվականների ահից. մենք ուրիշ, մենք չենք վախենում, այնպես չե՞ Արդի:

Քիչ անց Վահիգը սկսեց մեղմորեն խոսիլ. ուղար մնաց արթուն և կարծես տխրեց. նայում էր նա քնած տիրոջը և գլուխն ուրորում:

Վահիգի քունը յերկար չտեւեց. հանկարծ զարթ-
նեց և նայելով շուրջը՝ ասաց.

— Դեռ քնած չես, իմ խեղճ Արդի... Վատ յերազ
սեսա. ինչ-վոր անզգամներ յեկել էյին, ուղում էյին
քեզ տանել: Մարգարեյի միրուքը վկա, յերազը լավ
յերազ չեր:

Նորից քնեց: Այս անգամ, թվում եր, նրա քունը
ավելի խաղաղ եր, շնչառությունը կանոնավոր, իսկ
դեմքի վրա յերևում եր պայծառ ժպիտ. ակներև եր,
վոր վատ յերազներ այլևս չեյին խռովում նրա նիրհը:

Սակայն այս անգամն ել քունը յերկար չտեւեց:
Վահիգը զագթնեց և աչքերը տրորելով ասաց.

— Ալլա՛հ, ալլա՛հ, սա ի՞նչ ե, դարձյալ վատ յե-
րազ տեսա...

— Սալամ ալե՛յքում:

— Սալամ ալե՛յքում:

— Սալամ ալե՛յքում:

Յերեք վողջույններ լավեցին խավարի մեջ, և Վա-
հիգը խոսքը կիսատ թողած՝ ժամանակ չունեցավ ան-
միջապէս արտասանելու սովորական պատասխանը՝
«ալե՛յքում սալամ»:

Յերեք սպիտակ բուրնուղներ¹⁾ առաջացան խա-
վարի մեջ — յերեք մարդկային էյակներ և կանգնեցին
մի շարքի վրա:

Վահիգը նախ կարծեց, վոր յերազի չարունակու-
թյունն ե, սակայն ստուգեց իրողությունը՝ շոշափելով
իր միրուքը և դեռ վորոճացող ուղտի դունչը: Հետո
ճամբիտ արևելքու անխռով ձայնով ասաց.

— Յեթե այս հեթանոս քաղաքի փլատակներում
թափառող ջիւնքից²⁾ չեք, թող ալլահը որհնէ ձեր գա-
լուտը:

— Մենք ջիւներ չենք, այլ քեզ պես ուղղափառ
մուսուլմանները, — պատասխանեց յերեք սովերներէից

1) Սպիտակ քաթան յերկար հագուստ, վոր սովորաբար ունենում ե մի
դիւանոց բաղնիչի նման, դործ են անում արաբները:

2) Չար վագի:

ամենաբարձրը խուլ, կոկորդային ձայնով, և յերկու-
ղածությամբ մրմնջաց մահմեդական աղոթքի սովոր-
ութեան խոսքերն արաբերեն:

Մյուսներն ել քթի տակ աղոթք մըթմըթացին և
չոյեցին իրենց միրուքները: Վահիգը հետևեց նրանց
որինակին, մեքենայորեն կրկնելով նույն խոսքերը:

Այս խոսքերից հետո անձանոթ հյուրերը Վահիգի
հրավերով նստեցին կիսամիտլ պատի տակ և բավա-
կան ժամանակ լուռ մնացին:

— Ո՛վ մուսուլման, իմացիր, վոր մենք թափա-
ռական դերվիշներ ենք, այս անգամ դալիս ենք ուղիղ
Մեքքեյից³⁾, ուր դնացել էյինք կատարելու նվիրական
ուխտազնացություն մեծ մարգարեյի²⁾ գերեզմանին:

Խոսողը նույն կոկորդային ձայնն եր:

— Թող ընդունելի լինի ձեր նվիրական ուխտը:

Լուություն:

Լավում եր միայն ուղտի ատամների կրճատցը. նա
չարունակում եր վորոճալ:

Վահիգը չեր հանդգնում խղել խորհրդավոր լուռ-
թյունը. նա մտածում եր: Անձանոթ դերվիշի ձուռը
բավական ռոտարոտի յեր հնչում գիշերվա այն ժամին
Բարբլոնի ամառի փլատակներում: «Հասել ե փրկու-
թյան ժամը» հայտարարում ե նա, իսկ Վահիգը ամե-
նեին վստահ չե, վոր այդ այդպես ե, և հետո իրեն
ի՞նչ...

Հանկարծ կոկորդային ձայնը հայտարարեց.

— Դեռ աստղերը չգոգունած՝ ճանապարհ ենք րո-
կնելու դեպի Մուսուլ...

Դերվիշները խավարի մեջ կայծկլտող աչքերով
նայում էյին վորոճացող ուղտին:

— Յերևում ե, ազնիվ ցեղից ե որհնյալ կենդանին,
անկասկած սահարական³⁾ արագընթաց ցեղից, — ա-
սաց նրանցից մեկը:

1) Մեքքե կամ Մեկկա. քաղաք Արաբիայում:

2) Մահմեդ:

3) Սահար — մեծ անապատ Հյուսիսային Աֆրիկայում:

Վահիգը չպատասխանեց. մի անորոշ կասկած սկսել եր կրծել նրա սիրտը, բայց զերվիչների պատկանելի. տեսքը և նրանց առաջնորդի նույնքան պատկանելի և բարեպաշտ խոսքերը մեղմացնում էյին կասկածի խայթը:

— Թող ալլահը հովանավորե ձեզ և հաջողությամբ պատկե ձեր առաքելությունը, ո՛վ սուրբ հայեր, իսկ այժմ, կարծում եմ, վոր սփռվիչ քունը անհրաժեշտ է ձեր հոգնած անդամների ուժը նորոգելու համար, քանի վոր վճռել եք զեռ լույսը չբացված ճանապարհ ընկնել:

Այսպես խոսեց Վահիգը և տխրությամբ նայեց իր սիրեցյալ ուղտին, վորը զեռ վորոճում եր:

— Ծշմարիտ ե, ով բարի մուսուլման, հանդատյան մեծ կարիք ունենք, վորպեսզի նորոգված ուժերով քարոզենք մարգարեյի խոսքը:

— Շատ զգվար ե հետիտանի բանը. գու յերջանիկ ես, ո՛վ մուսուլման, վոր ունիս այդ որհնված ցեղի կենդանին, վորի սապատն այնքա՛ն հանգստավետ ե...

— Ալլահը վկա, արգարև ուղտը սրհնված կենդանի յե:

Այդ խոսքերից հետո յերեք զերվիչները բարի գիշեր ասացին և պառկեցին կողք-կողքի պատի տակ: Քիչ անց նրանք քնեցին, դռնե այդ եր վկայում նրանց ուռնդերից լավող համաչափ խումփոցը:

Վահիգը մի քիչ միամտվեց, յերբ նրանց քնած տեսավ:

— Մարդիկ քնի մեջ ավելի անվտանգ են յերեվում, — մտածում եր նա, — յեթե չեյթանը¹⁾ մուրեցրել ե սրանց և չար մտքերը բուն են դրել սրանց հոգում, թող ալլահը փարատե այդ չար մտքերը և բարերար քունը առաքելի յերազներ բերի, վորպեսզի զարթնեն մաքուր հոգով և գնան արդարության ճանապարհով:

Վահիգի քունը փախել եր: Նա յերկար մտածեց աշխարհի բաների մասին, հիշեց իր մանկությունը,

1) Սատանա:

յերիառասարգության որերը, յերբ մեծ կարավանների հետ եր ճամբորդում, նստած իր զառարկուն «արարը»¹⁾, աչքերը սևեռած հորիզոնին, իրար հաջորդող և անհայտացող միրաժներին²⁾, վորոնց յետև թաղնված էյին հեռավոր ուղիսները: Մտքերի քմահաճ ընթացքը նրան փոխադրեց այդ ցանկալի ուղիսներից մեկը, ուր մի ժամանակ, շատ առաջ, ապրում եր այն կինը, վորին սիրել եր անչափ և կորցրել անհետ, վորպես միլաժ:

Այս գիշեր անցյալի այդ տեսիլը յոյրապահեց ավելի պայծառ եր, այնքան պայծառ, վոր մի պահ կարծեց, թե նա ներկա յե և իրական: Ահա նա, անապատի աղջիկը, սև, այրող աչքերով, հերարձակ, ջրի մերկ կուժը կիսամերկ ուսին, աղբյուրի մոտ կանգնած դիտում ե յեկող կարավանը, վորի հետ ե և Վահիգը: Չանդակները մեղմ հնչում են, ուղիսը լցվում ե աղմուկով: Գիշեր ե, խարույկներ են վառում. հեռվից լսվում ե չախկայների վոռնոցը, մեկը յերգում ե միալար «Յա՛, լեյլ, յա, լեյլ»...:

Ուղտը շարունակում եր իր վորոճը: Նա այժմ միակ արթուն արարածն եր Բաբելոնի ավերակներում, վորովհետև նրա տեր Մուհիդ-եյ-Վահիգը նորից փոխադրվել եր յերազների աշխարհը:

Այս անգամ Վահիգը ննջում եր խոր քնով, խոր և ճակատագրական:

Հնադարյան Բաբելոնը, ով գիտե, քանի հարյուր հազար անգամ ականատես յեղավ արևի ծագման:

Սա հայն այս անգամ ևս հաստատելով արևի ծագման փաստը՝ միաժամանակ ստիպված ենք հաստատել մի իրողություն, վոր կսկիծով և հուսահատությամբ համակեց Մուհիդ-եյ-Վահիգի սիրտը: Բանն այն ե,

1) Արարական ձի:

2) Միլաժ տեսողական խաբկանք. պատահում ե սովորաբար ասք յերկրներում, յերբ հեռավոր տարածությունը թվում ե ծածկված ջրով:

Վերջերս վերջինս քնից զարթոնեց՝ նախ նկատեց իր սիրեցյալ ուղտի քաղցածությունը, ապա աչքերը շփելով՝ — վոր ավելի պարզորեն տեսնի—տեսա՞մ՝ վոր գիշերվա յերեք գերվիչները նույնպես անհայտացել եյին:

Վահիգը սկսեց ծեծել իր կուրծքը: Նա վողբում էր իր կորուստը, անիծում խաբեբա դերվիշներին և մեղադրում ինքն իրեն, վոր անզգույշ է յեղել, հավատացել է յերեվոյթներին և թողել, վոր նենգավոր քունը փաթաթե իրեն մոռացության սավանների մեջ:

Մովորական փրկաստիճանները քիչ եր մնացել ամբողջապես լքեր նրան: Նա ձեռները խփում էր գլխին և մրմնջում:

«Հիմար, հիմար ծերուկ, մի՞թե դու մեղքեսցւում¹⁾ արարվող աշակերտ ես, կամ փուչ մի գինեմուլ, վոր մոռանում է իր հավատը մի բաժակ գինու համար: Եթե՞ քո հայրերի իմաստութիւնը փախել է քո գլխից, ինչպես անվարձ հյուրը՝ քարվանսարայից ինչպես թույլ տվիր, վոր անծանոթ մարդիկ, կասկածելի, ինքնակոչ դերվիշները ծիծաղեն քո միրուքի վրա և խլեն քո վերջին ապավենը...»

Արևը գիմում էր գեպի գենիթը, բայց ավերակները չարունակում էյին մեռելային լուսթյուն պահպանել:

Ուղտապան Մուհիդ-բե-Վահիգը վողբո՞ւմ էր իր կորած ուղտը, ինչպես Բաբելոնն իր կորած փառքը...

II

ՅԵՐԿԱԹԵ ԹՈՉՈՒՆԸ

Յերբ Վահիգը հասավ մոտակա դյուղաքաղաքի գոներին, վորից նա խուսափել էր յերեկ գիշեր, նրան գիմավորեց կիռամերկ յերեսաների մի խումբ: Տեսնելով միաչքանի ծերուկին, յերեսաները, ըստ յերևույթին վորոշեցին զվարճանալ նրա հաչվին: Մուր ու այլանգակ ճիչերով վրա ընկան և մանր քարերի հետ միասին այլազան սրախոսութիւններ սկսեցին չարտել նրա վրա:

1) Դողոց, վորտեղ կարգալիս նստած տեղը սրբվում են յետ ու առաջ:

— Սալամ—ալե՛յքում, հաջի բարա, ճչաց պղնձագույն մարմնով և արևառ դեմքով մի ստահակ, — չլինի՞ դնում ես անհավատներին բարի գալուստ մաղթելու. զգո՛ւյշ, բարա Վահիգ (աղնարկութիւն միաչքանիության), նրանք կծաղրեն քո միրուքը և կստիպեն քեզ պարել ուղտի պարը...

— Յերկաթալարերի վրա, — ավելացրեց մի ուրիշ ստահակ:

«Ուղտի պարը» ծակեց Վահիգի սիրտը, հիշեցնելով իր սիրեցյալ ընկերով. սաղայն նրա համար պարզ չէր, թե խոսքը ինչ «անհավատներն» մասին է. ուղեց հարցնել, բայց տեսնելով, վոր այդ չարածձի վոհմակից խելքի մոտիկ բան չի կարելի սպասել, գավազանով սկսեց ցրել նրանց:

— Կորեք-դնացեք, — մրթմրթաց քթի տակից և, նորից հիշելով իր կորած ուղտը, բարձրաձայն տալիս. — իմ ուղտի մեկ կույր աչքը չէյի փոխի ձեր ամենքի մայրերի հետ...

Այդ րոպեյին վերեից լսվեց ինչ-վոր մեքենայի խուլ աղմուկ:

Յերեսանները հեռացան Վահիգից և սկսեցին դիտել յերկինքը՝ ձեռները ճակատներին՝ աչքերը արևից պաշտպանելու համար: Վահիգը ապշած այդ տարորինակ աղմուկից, վոր գալիս էր յերկնակամարից և դնալով ուժեղանում, հետեւեց յերեսաների՝ որինակին. մի քիչ վորոնելուց հետո տեսավ ինչ-վոր թռչնածե բան, սլացիկ մարմնով և հսկա թևերով, վոր սավառնում էր ողի մեջ վիթխարի ծիծեռնակի պես:

— Թե՛յարե, թե՛յարե¹⁾ ճչացին յերեսաները և սկսեցին վազել մեքենայի թռիչքի ուղղութիւնը:

Վահիգը լսել էր սավառնակների մասին, բայց սեփական աչքով դեռ չէր տեսել:

— Ա՛յ թե՛ ինչ, — մտածեց նա, — սատանայական թռչունը իրավ վոր հրաչքի բան է. սաղայն ինչ դործունի մեր յերկնքում: Կասկած չկա, անհավատները յե-

1) Մովանակ-ողանավ (որար.):

կել են: Ալլա՛հ, ալլա՛հ, ո՞վ եր տեսել այսպես բան
Հարուն-եյ Ռաշիդը¹⁾ յերկրում: Վա՛յ քեզ, Վահիդ.
ուզող դողացան — հերիք չե, այժմ չեյթանի սուրհան-
դակն ե գլխիդ պտտովում:

Մինչ սալառնակը անհայտանում եր քաղաքի յե-
տեմ՝ հեռվից յերեմաց խրտնած մի եչ, վոր փախչում
եր գեպի դաշտը. նրան չնչասպառ հետապնդում եր մի
ծեր արար և ամբողջ ուժով գոռում:

— Բռնեցե՛ք, բռնեցե՛ք անիծածին, ով մուսուլ-
մաններ, չե՞ր տեսնում, փախչում ե:

Դաշտում Վահիդից զատ վոչ վոք չկար, ուստի սա,
կատարելով իր մարդկային պարտքը, կանգնեցրեց վա-
ղող կենդանուն, վոր ուղիղ դալիս եր գեպի ինքը, ամուր
բռնեց նրա պախուրցը²⁾ և սպասեց մինչև տերը գա:
Ծերունի արարը մոտեցավ և նախքան չնորհակալ լի-
նելը մատուցված ծառայության համար՝ ձեռքի գա-
վազանով մի քանի պատժիչ հարվածներ տեղաց խեղճ
կենդանու մեջքին, ապա ճակատի քրտինքը սրբելով
ասաց.

— Ե՛, վալլահ,³⁾ համշարի, մեծ նեղությունից ազա-
տեցիր, եչս իր կյանքում յերբեք խրտնած չեր, այստե
տաղին անգամ լինելով ինքն իրեն կորցրեց, յերբ լը-
սեց իր յերկար ահանջներով այն դժոխային աղմուկը,
վոր դալիս եր յերկնքից. տես, դեռ ահանջները
խլըշտում ե, սարսամիր դեռ չի անցել: Ալլա՛հ, ալլա՛հ,
ո՞վ եր տեսել նման դիվային թռչուն: Մարդարեյի մի-
րուքը վկա, եչս մեղավոր չե, մարդիկ խրտնեցին, ուր
մնաց անբան անասունը: Սոսքը մեր մեջ մնա, այդ
ինդլիդ⁴⁾ կոչվածը խկական ջանավարի⁵⁾ ե, կղնոս
աչքերովդ կտեսնես, հրեն քաղաքումն են:

1) Հարուն-եյ Ռաշիդ, Բագդադի արաբական պետության թագավորներից
ամենանշանավորը, վորի ժամանակ (765—809 թ. թ.) քաղաքում
գրված են յեղիլ «Հազար և մեկ գիշեր»-ի հաջակավոր հեքյաթները:

2) Կապ:

3) Ենորհակալ եմ (արար.):

4) Անդլիացի:

5) Գաղան, հրել:

Վահիդը բանից տեղյակ չեր, նա՛ մեքենայաբար եչի
վզկողը հանձնեց տիրոջը և ուշացած արձադանքի
նման կրկնեց. «ինդլի՞դ», թեթև հարցական չեշտով:

Իշապանը արդեն հեռացել եր, կարիք չղղալով նոր
բացատրություններ տալու, վստահ լինելով, վոր ամ-
բողջ աշխարհին հայտնի յե արդեն, թե անդլիացիները
սկսել են տիրել Միջագետքին:

Արդարև, Վահիդը, վորի միակ մտահոգությունը
իր սիրելի ուղտն եր, անհաղորդ եր իր շուրջը կատար-
վող անցուղարձին: Ճիշտ ե, նա լսել եր, պատերազմի
մասին, վորի հեռավոր արձադանքները հնչում եյին
Միջագետքի խորքերում. լսել եր նույնպես, վոր անդ-
լիացիները Բասրայի կողմից առաջ են շարժվում,
սակայն բնավ լրջորեն չեր մտածել այդ մասին. չեր ել
ուզում մտածել, վորովհետև ավելորդ եր համարում
ուղեղը հոգնեցնել այն բաների մասին, վորոնք ան-
միջական կապ չունեյին իր կամ իր ուղտի հետ: Բացի
դրանից, ունենալով յուրահաստակ փլիխսովաթյուն՝
ատելով ատում եր արյունահեղությունը. Վահիդը չեր
կարող հասկանալ, վոր մարդիկ մի կողմ թողած խա-
ղաղ աշխատանքը՝ հանգիստ խղճով կտրում են մի-
մյանց կոկորդը. նրա կարծիքով արդարությունը գերի-
վեր եր մարդկային բոլոր տեսակի շահերից՝ ցեղից,
հայրենիքից, ազգությունից, նույնիսկ կրոնից:

Այսպես եր ուղտապան Մուհիդ-եյ-Վահիդը, և ի՞նչ
խմանար նա, վոր մինչդեռ ինքը գիշերը անց ե կացնում
Բաբելոնի ավերակներում, անդլիական առաջապա-
հորամասերը զրահապատ սրբնթաց ավտոմոբիլներով
հասել եյին Բաղդադի մոտերքը, և ժամ առ ժամ սպա-
վում եր նրանց մուտքը Հարուն-եյ-Ռաշիդի մայրա-
քաղաքը, վոր Իրաքի սիրտն ե՝ փոված Տիգրիսի չքեզ
ափերին:

Տխուր խոհերով Վահիդը անցավ քաղաքի դարպա-
սից և հիշեց իր կորած ուղտը, վորի հետ միասին հա-
ճախ անցել եր նույն դռնով, ուրախ և անհոգ, իմաս-

տուն և անչար: Իսկ ա՞յժմ... այժմ նախանձում եմ քիչ առաջ հանդիպած իշապանին, այդ վողորմելի անասունի տիրոջը. չե՞ք վոր գրպանում մի կարգին եչ գնելու գրամ իսկ չունեիր, իսկ ապագան մոռալ եր և տնորոշ, լի անակնկալներով և աննախընթաց դեպքերով:

Այս խոհերի մեջ՝ անցնելով ամայի փողոցներով, վահիգը աննկատելի կերպով հասավ քաղաքի փոքրիկ հրապարակը, ուր բազմությունն եր խոնավել: Հրապարակի կենտրոնում շարված եյին զրահապատ ավտոմոբիլներ, վորոնց կողքերից սպառնալից դուրս եյին ցցված գնդացիների փողերը: Մի քանի հրացանավոր՝ կլոր գլխարկներով, լայն գոտիներով և բաց ծնկներով, անց ու դարձ եյին անում ավտոմոբիլների շուրջը, հետաքրքրությամբ նայում խոնված ամբոխին և յերբեմն ձեռքի շարժումներով պահում եյին նրան հարգական հեռավորության վրա: Ոտար զինվորները՝ խումբ-խումբ կանգնած ծխում եյին և խոսում անծանոթ լեզվով. նրանք բոլորն ել մաքուր ածիլված եյին և ծնկները բաց: Բնիկ արաբները չըջապատել եյին նրանց և բերանաբաց գիտում եյին այդ ոտարոտի մարդկանց, վորոնց նմանը նրանք յերբեք չեյին տեսել: Անգլիացիները փորձում եյին յերբեմն խոսել արաբների հետ, ձեռներով շարժումներ եյին անում, և յերբ բան գուրս չեր գալիս, իրենց լեզվով հայհոյում եյին, ապա ծխախոտ առաջարկում նրանց, ովքեր չեյին խորչում չռայված թուղ խոսքերից (իհարկե անհասկանալի), վորոնց հաջորդում եր անգուսպ ծիծաղ և հրհուց անբեխ-անմորուք մերկասրունքների շարքերում: Ձռնիների և Թոմիսների¹⁾ ծիծաղելի առարկան տեղացիների յերկար փեչերը և միբուքներն եյին հատկապես, ուղղակի հակապատկերը իրենց կարճ շալվարների և անմազ գեմքերի: Արաբներին այս հակապատկերը ծիծաղ չեր պատճառում, զրահապատների գլխից յերկարող գրնդացիները սառեցնում եյին նրանց տրամադրությունը,

1) Անգլիական զինվորներին արված մականուններ:

ճնշում եյին ու խեղդում ծիծաղը նրանց կոկորդներում. դրա փոխարեն նրանց զարմանքը փոխվում եր սարսափի, հիացումը՝ խուլ լռության և այդ բոլորը միասին վերածվում եյին մի տեսակ հարկադրական պատկանանքի անծանոթ և ահավոր ուժի հանդեպ:

Վահիգը ապշած դիտում եր այդ ոտարոտի տեսարանը: Նա մի պահ մոռացել եր իր կորուստը և, նայելով հրապարակում անց ու դարձ անող զորքին, զգում եր, վոր այդ մարդիկ կատակի համար չեն յեկել, վոր խնդիրը ավելի լուրջ ե, քան թվում ե:

Մի շատ ջահել անգլիացի զինվոր, գրեթե յերեսխա, փնացի գեմքով, ժպտուն աչքերով, մոտեցավ հանկարծ վահիգին և արաբներենով ասաց.

— Ձե՛ն, հեմ չերի, զե՛ն...¹⁾:

Վահիգը հանկարծակիի յեկավ և չափաօխանեց, թեև ասված խոսքերը անպայման պատասխան չեյին պահանջում. սակայն, տեսնելով յերիտասարդի գեմքի բարեմիտ արտահայտությունը, ակամա ժպտաց և մեքենայորեն սկսեց չոյել իր միբուքը: Անգլիացին նույնպես ձեռքը տարավ դեպի իր անմազ ծնոտը, չփեց և ժպտալով ասաց.

— Ձկա՛, միբուք չկա:

Այդ բուպեյին լավեց մոտորի աղմուկը. փոչիների միջից մոտեցավ մի ավտոմոբիլ, վորից դուրս թռավ մի բարձրահասակ, դաժան գեմքով սպա, յերկար ոճանման մտրակը ողի մեջ շարժելով:

— Մարչ, հա՛յդե, — լավեց մի ուժեղ բաս, և յերկար մտրակը նախ սկսեց ողի մեջ շաչել, ապա թափանցեց ամբոխի մեջ, պայթեց մարդկանց գլուխների վրա, փաթաթվեց նրանց իրաններին և վոտներին և քիչ անց սրբեց ու մաքրեց հրապարակը հանդիսատես արաբներից, վորոնցից շատերը խուճապի մատնված կոխոտեցին իրար, և փախան տանելով անողոք մտրակի հետքերը իրենց մարմնի վրա և դաժան սարսափք իրենց հոգիներում:

1) Լավ ե, քաղաքացի, լավ:

Փախչող ալիքը իր հետ քշեց և Վահիգին, վոր սկզբում չիմացավ, թե ինչ պատահեց, սակայն յետոյ մտրակի շայտունը և նրան ընկերակցող խոսքերն ու իրարանցումը, հասկացավ, վոր հրամայվում է հրապարակել դատարկել: Տեսնելով իրար կոխտուող, ամբոխը և նրան տիրող խուճապը, Վահիգն ավելի քան տրտմանով: Նա չէր կարող բացատրել դաժան սպառնալիքները, պատճառները, քանի վոր, իր կարծիքով, հնարավոր էր, առանց մտրակի ուղեկցության դիմելու, հայտարարել, վոր հրապարակում խոնավելը խստիվ արգելվում է. «Յերեվի ուղեց փորձել իր նոր դնած մտրակի ուժը»,—մտածեց Վահիգը, կամ գուցե կարծում է, վոր մտրակի լեզուն ավելի պերճախոս է, քան տալիսական մարդկային լեզուն: Լոխման հաքիմը¹⁾ վկա, նա սխալվում է, և յեթե նրա լեզուն իմանայի, բարձրագույն կասեյի՝ «Ո՛վ մարդ առածո կամ սատանայի, յեթե դու կարծում ես, վոր արարներին ծեծելով կատարում ես քո պարտքը, ապա իմացիր, վոր այդ պարտքը կծանրանա մեջքիդ, ինչպես ջաղացքարը, և դատաստանի որը կդլորի քեզ այն անդունդը, վորտեղից լսվում են միայն խուլ հառաչանք և ատամների կրճտոց. լսվ իմացիր, վոր արարի հետ ել կարելի չե խոսել այնպես, ինչպես խոսում են ձեր յերկրի մարդկանց հետ—տեսն դեռ, կդնա, յեթե համոզվի, վոր պետք ե դեռալ»:

Այս մտքերը և նման մի շարք խոհեր քաղաքի ժամանակ դրադեցրին Վահիգի ուղեղը, սակայն ուղտի կարոտը միշտ ներկա յեր այնտեղ, վորպես կենտրոնական խնդիր, վորի վճիռը շարունակ հետաձգվում էր: Գրավող բանակի տեսքը և նրա բռնի ուժի դիտակցությունը նրան ներշնչում էին բազմազան մտքեր: Հենց այն միտքը, վոր սովորականով կարելի չե խոսակցել անապատը, և նրա ամենահեռավոր անկյունները, վոր անձի սրբնթաց կառքերով հնարավոր ե տրա-

1) Լոխման հաքիմ—արաբ իմաստուն և տառապան:

բական նժույգից ել արագ սլանալ և հետապնդել գողերին, ստիպում եր նրան անդրադառնալ և կշռել այդ բոլոր հնարավորությունները: «Չգնամ արդյոք սրանց մեծ սահիրի մոտ, հայտնեմ ինձ պատահած դժբախտություն մասին և խնդրեմ»... Այստեղ միտքը կանգ եր առնում, ընդհատվելով դաժան սպառնալիք մտրակի հիշողությունից:

III

ՅԵՆԹԱՍՊԱՍԵՒ ԲՈՒՆՑԲԸ

Վահիգը քայլում եր աննպատակ՝ ծուռ ու մուռ փողոցներով և չնկատեց, թե ինչպես հասավ մի այլ հրապարակ, ուր կանգնած եր յերկհարկանի մի շենք, վորի վրա այժմ ծածանվում եր մի անծանոթ դրոշակ, առանց կիսալուսնի և աստղի, յեռագույն, խաչածեղ անկյունով: Մի խումբ արարներ հավաքված դիտում էյին դրոշակը և ցած ձայնով խոսակցում էյին:

— Սալամ—ալեյքում, — վողջունեց Վահիգը:

— Այեյքում—սալամ, պառասխանեցին նրան:

— Սա ո՞ւմ պալատն է, — հարցրեց նա:

— Այստեղ նստում է ինդլիզների մեծ սահիրը¹⁾:

Շենքի մուտքը պաշտպանում էյին յերկու պահակներ, իսկ մի այլ զինվորական կանգնած դռան շեմքին, ծխամորճր բերանին և ձեռները հենած կողքերին, խոժոռ նայում եր խմբված արարներին, ծխի քուլաներ բաց թողնելով. դա մի հաղթահասակ անլիաղի յեր, կարմրած դեմքով, շեկ և կարճ բեխերով, թևի վրա ուներ սերժանտի²⁾ յեռագիծ սզիտակ նշան, դիմին կոլոնիալ³⁾ կլոր դեղնագույն գլխարկ: Մի յերկար շարք դունավոր ժաղավենի փոքրիկ կտորներ, կար-

1) Արարներն նշանակում «տեր»:

2) Յենթասպա:

3) Կոլոնիալ—գաղութային մի տեսակ զինվորական գլխարկ վեր դորձ ևն ամուս սովորաբար գաղութներում, ոտք յերկրներում:

ված նշանադրեալի թեի վրա, ցույց եյին տալիս նրա ծառայութեան տարիների քանակը, վորի մեծ մասը նա անց եր կացրել գաղութային յերկրներում՝ Հընդ-կաստանում և Հարավային Չինաստանում, ձեռք բերելով բռունցքի և մտրակի գործածութեան փորձառութունը, կիրառելով մեծ-բրիտանական քաղաքակրթութեան «բարձր սկզբունքները» և անխախտ պահելով «նորին մեծութեան» կառավարութեան¹⁾ «աշխարհաստան» պրեստիժը:

Այժմ նա կանգնած պահպանում եր նույն «սկզբունքները» ներկայացուցչի կայանը և նրա վրա ծածանվող գերշակի «պատիվը», ինչպես սպանդանոցի շուն, վոր պատրաստ եր գործի դնելու ատամները, յերբ իր վոսկորին վտանգ և սպառնում:

Յերևում եր, վոր ներկաներից մի քանի արաբ քիչ առաջ ականատես եյին յեղել անգլիացի սպայի մըտրակի առաջ բերած խուճապին: Մի բարձրահասակ քաղաքացի պատմում եր դեպքը: Մյուսները լուռ լսում եյին և թափահարում ուլտիները:

— Ինչո՞ւ յեն ծեծում, — ասաց մի ծերունի. նույն-իսկ կենդանիներն ել իրենց պատիվն ունեն: Իսկ մենք հո մարդիկ ենք, մեր սեփական հողի վրա, ուրիշի հողը չենք զավթել, ապրում ենք մեր քրտինքի վաստակով, հեռու մեզնից ոտարի չառը:

— Ճշմարիտ և, ով խմաստուն սեյիդ Աբգուլլահ-իրն-Ոմար, խոսեց մի այլ ծերունի. յեթե այս անհավատները կարծում են, վոր գործ ունեն անասունների հետ, չափազանց սխալվում են, վորովհետեւ այն ժամանակ, յերբ մեր պապերը տարածում եյին գիտութեան լույսը ամբողջ աշխարհում, ուսումնասիրում եյին ալգեբրան և բժշկութիւնը, թարգմանում Պլատոնը և Արիստոտելը²⁾, այն ժամանակ, ասում եմ, սրանք գեռ վայրենիներ եյին և թափառական կյանք եյին վառում:

Ավելի յերիտասարդները ուշադիր, զարմանքով և

¹⁾ Անգլիայի:

²⁾ Հույն փիլիսոփաներ:

խորին ակնածութեամբ լսում եյին ծերունիների խոսքերը:

Հանկարծ լավեց թնդանոթի խուլ վորոտ, մի քանի սափառնակ շտապ դռնացին և արագ պտույտներ սկսեցին գործել քաղաքի վրա: Հրապարակը լցվեց մարդկանցով: Նոնվոդ բաղմութիւնն արդեն սկսել եր խուճապի մատնվել: Գաղառապետի շենքից դուրս յեկան մի խումբ զինվորներ և յերկու շարք կանգնեցին դռան առաջ, մեղ ծանոթ յենթասպայի ղեկավարութեամբ:

Թնդանոթի վորոտը հեռվից եր գալիս: Վահիդը թեև սուր ականջ ուներ, սակայն ավելի ստույգ տեղեկութիւն ստանալու համար քաջվեց հրապարակի մի ազատ անկիւն, պառկեց գետնի վրա, ականջը փափրքեց հողին և սկսեց լսել...

— Նամազի¹⁾ լավ ժամանակ ես դտել, մարդ ասածո, — ասաց մի անցորդ ծիծաղելով և կանգ առնելով:

— Բաղդադի կողմից և, Տիգրիսի ափերի մոտերքից, — բարձրաձայն ասաց Վահիդը: Նա ականջը հեռացրեց գետնից, բայց պառկած մնաց: Տեսնելով իր մոտ կանգնած մարդուն, վոր ապշած նայում եր իրեն, ժպտաց և միտուքը շոյելով ասաց.

— Նամազս վերջացրի, հերթը քոնն և, պառկիր գետնի վրա և կլսես շէյթանի խոհանոցի պղինձների հանած աղմուկը:

— Ասում ես՝ Բաղդադի կողմից և:

— Բաղդադի կողմից...

— Վեր կաց, վոտների տակ կտրորեն, չե՞ս տեսնում...

Իրարանցումը հրապարակում սաստկանում եր: Լսվում եր քաղաքային մունետիկի ձայնը, վոր հրավիրում եր քաղաքացիներին քաջվել տները և չանհանգրստանալ:

— Մեծ սահիբի հրամանով, ծեր ու յերիտասարդ, կին ու յերեսա, բոլորը անխտիր վախ չունենաք, բան

¹⁾ Աղոթք:

չկա, վտանգ չկա... Ով գտել է, հինգ արծաթ բաշխել... Յա ալլա՛հ...

Շատերը չէյին նկատում, վոր ծեր մունետիկը, վոր սովորաբար կորած ավանակներ գտնելու համար հրապարակային հայտարարություններ եր անում, այս անգամ ել մեղքնայորեն կրկնում եր իր հավիտենական հանգերգը— «ո՛վ գտել է, այսքան դուրուշ բաշխիչ»։ Թեև վոչ մի ավանակ չեր կորել, բացի Մուհիդ-էլ-Վահիդի ուղտից, և վոչ վոք չեր խնդրել ծերունի մունետիկին կորած եջի մասին կանչել¹⁾, սակայն ծերուկը յերկար տարիների ընթացքում սովորել եր միշտ նույն խոսքերը կրկնել և այսօրվա արտասովոր հայտարարությունը անելիս՝ անգիտակցաբար կցում եր սովորական վերջաբանը։

Ամբոխը ուշադրություն չեր դարձնում մունետիկի տարրերնակ և անկապ հայտարարության բովանդակության վրա, վորին նա նույնպես սովոր եր, սակայն Վահիդը լսելով հայտարարությունը, ցնցվեց, վեր թրուռով պատկած տեղից և, ձեղքելով մարդկանց խիտ շարքերը, մոտեցավ մունետիկին։ Վերջինս կրկնում եր նույն հայտարարությունը և վերջին բառերը՝ «ո՛վ գտել է, և այլն», յերբ Վահիդը բռնեց նրա ձեռքը և սկսեց ամուր թափ տալ։

— Կանչի՛ր, կանչի՛ր, ձայնդ անսպառ, կորածը իմ ուղտն է, այս գիշեր գողացան անդամները, տաս արծաթ տուր, տասնհինգ, քսան... Ուղտս նշան ունի, մի աչքը կույր, մազը մուգ-դեղին, ճիշտ իննը տարեկան...

Վահիդը այնքան բարձր եր ճչում, վոր մի բոպե գրավեց չփոթված ամբոխի ուշադրությունը։ Սկսեցին հավաքվել մունետիկի և Վահիդի շուրջը, հեռացնողները յետ եյին գալիս, հետևելով մեկ-մեկի որինակին։ Միականի ծերուկը գրավել եր բոլորի ուշադրությունը։

1) Արեւելում կորած կենդանիները գտնելու համար հրապարակներում մունետիկ բարձր ձայնով կանչում է և հայտարարում, գանդին վարձարություն խառնանալով։

նր, մոռացել եյին ողում սավառնող գիւլային թռչունները, թնդանոթի վորոտը, սահիբի պաշտոնատան վրա ծածանվող դրոշը և նրան պահպանող գինվորների շարքը։

Վահիդը շարունակում եր բարձր ձայնով նկարագրել կորած ուղտը և իրեն պատահած դժբախտությունը։ Երջապատող բազմությունը լուռ լսում եր և կարեկցում խեղճ Վահիդին, վորի վիշտը միայն ճշմարիտ արարը կարող եր զգալ իր հոգու խորքում։

Յերբ Վահիդը վերջացրեց իր պատմությունը, մունետիկը բարձրացրեց իր ձեռնափայտը բազմության դուռններից վեր և այս անգամ հետևյալ կերպով ձեվակերպեց իր հայտարարությունը։

— Սահիբի հրամանով, կորել է մեկ ուղտ, մեկ աչքը վնասված. մուսուլմաններ, մեկ ուղտ, վախ չունենաք, հեյ, վտանգ չկա, մեկ ուղտ, գտնողին քսան արծաթ... քսան արծաթ...

Բազմությունը տեղից չեր շարժվում։ Հեռվից լսվում եյին խառնիխուռն ձայներ, ծիծաղ, հիշոց և սուլոց։ Մունետիկի հայտարարությունը այս անգամ ուշադրություն գրավեց իր ել ավելի տարրերնակ ու անկապ բովանդակությամբ։

— Գծվել է հիմար ծերուկը։

— Վախից խելքը թռել է։

— Հարբած է, գուցե։

— Ձերմ ունի, դառանցում է։

— Հո՛ւ, հո՛ւ, հո՛ւ...

Հանկարծ ամբողջ հրապարակը թնդաց նման բուցական շություններով— բոլորը անխտիր սկսեցին «հո՛ւ, հո՛ւ» կանչել, շատերը առանց իմանալու, թե բանն ինչումն է։ Յերբխառնեքը հետևում եյին մեծերի օրինակին և իրենց սուր ճիչերով ձեղքում ողբ։ Կուսուների վրա կանգնած կանայք, փաթաթված սև շղարշների մեջ, ըիչ եր մնացել միանային տղամարդկանց հարայհրոցին, սակայն մնացին քարացած, յերբ իրենց բարձրությունից նկատեցին, վոր յերկհարկանի շենքի

առաջ շարված անգլիական ջոկատը՝ հրացանները ուսին՝ սկսեց առաջանալ դեպի ամբոխը և յենթասպայի հրամանի համաձայն՝ զինվորները հրացանները ուսից վար առնելով՝ սկսեցին փամփուշտներ լցնել:

Հանկարծ կտուրներից լավեց կանանց սուր ճիչը և շարագուշակ կերպով ճեղքեց ոգը: Իրողությունը անսովոր էր և անակնկալ: Հրապարակի բազմությունը, կարծես ելեքորական ուժեղ հոսանքից շանթահար՝ մեխվեց տեղնուտեղը, անմոռնչ: Միայն լավում էր դեռ մոռենտիկի զիլ ձայնը, վորի վերջին բառերն էլ սառեցին՝ անակնկալ կերպով ելեքորականացած մթնոլորտում...

— Քսան արծաթ, ով մոռացվածներ, քսան արծաթ, գտնողին քսան արծաթ...

— Փախե՛ք, կրակում են, փախե՛ե՛ք...

Սակայն վոչ վոք տեղից չէր շարժվում: Ամբոխի գիրքը սպառնալից էր: Ամենքը զգում էին, վոր վոչ մի վատ բան չեն արել. այդ գիտակցությունը վրդովում էր նրանց հոգին և լցնում այն արդար զայրույթով: Մի՞թե իբեհք ազատ չեն զվարճանալու իրենց հայրենի քաղաքի հրապարակում, վայելելու իրենց հանգստյան ուրը, ուրբաթը, այնպես, ինչպես իրենց հաճելի յե: Ինչո՞ւ յեն յեկել այս ոտարազդիները, տնկոչ հյուրերի պես, և խախտում են հյուրասիրության տարրական կանոնները, քիչ առաջ մտրակով, իսկ այժմ մահացու հրացանով:

Զինվորների ջոկատը վաբանեց, տեսնելով ամբոխի սպառնական գիրքը և քար լռությունը: Յենթասպան ձեռքը բարձրացրեց ոգի մեջ և ինչ վոր բան ասաց անգլիներեն. մի յերիտասարդ, թրքական Փեսը գլխին, թարգմանեց նրանց խոսքերը.

— Սահիրը հրամայում է անմիջապես ցրվել, իսկ վաղ առավոտ, սովորականի պես բաց անել շուկան և անցնել խաղաղ աշխատանքի. չհնազանդվողները կենթարկվեն ամենախիստ պատիժների, նույնիսկ կախաղանի:

Յերկհարկանի շենքի պատշգամբի դուռը բացվեց և մի անգլիացի կարճիկ զինվորական, գեներալի ուսնոցներով և արխառն մագերով դուրս յեկավ դիտելու հրապարակը: Ամենքի հայացքը մի պահ ուղղվեց դեպի պատշգամբը: Ծեր գեներալը սպասում էր, վոր ժողովուրդը կողջունե իր յելույթը, և պատրաստվել էր պատշաճ կերպով պատասխանելու ամբոխի խոնգավանջույցներին և ովացիաներին:

Թարգմանը շարունակում էր.

— Սահիրը հայտնում է նույնպես, վոր անգլիացիների հզոր փաղիչահը¹⁾ հարազատ զավակների պես սիրում է իր հպատակներին և հույս ունի, վոր իր հրապատակները և հովանավորած ազգությունները անկեղծ վորդիական զգացմունքներով տոգորված են դեպի նորին մեծության դահը, վորի հզորությունը հայտնի յե ամբողջ աշխարհին:

Ամբոխը անմոռնչ լսում էր թարգմանի խոսքերը, և յերբ սա վերջացրեց, կամաց-կամաց սկսեց ցրվել, լուռ և անշուկ: Ծեր գեներալը տեսնելով, վոր ժողովուրդը անուշադիր թողեց իր նշանավոր և պատկառելի անձը, դժգոհ հեռացավ, պատշգամբի դուռը յետևից ամուր չրկացնելով:

Հրապարակը համարյա դատարկվել էր, կանայք նույն պես հեռացել էին կտուրներից իրենց ամուսիններին դիմավորելու համար: Մոռենտիկի ձայնը այլևս չէր լսվում, սակայն նա մնացել էր կանգնած հրապարակի կենտրոնում Վահիդի հետ: Վերջինս իրանը ծռած հարցական նշանի պես՝ նայում էր նրան և քթի տակից մրմռում էր՝ «ալլահ, մի՞թե ամեն ինչ կորած է, մի՞թե իմ սիրեցյալ Արդին գտնելու վոչ մի հնար չկա»:

1) Թագավոր:

Ձինձորները ջուկառը պետի հրամանով վերադարձել էր կայանը: Յենթասպան մի քանի հրամաններ տալուց հետո կրկին գրավել էր իր դիրքը՝ շենքի դռան առաջ, և շարունակում էր ծխել իր ծխամորճը հանդարտ և անայլայլ:

— Պիտի գնամ մեծ սահիբի մոտ և բողոքեմ, բարձր և վճռական ձայնով ասաց Վահիդը:

Մունետիկը գլուխը թափահարեց և կարծես ինքն իրեն՝ խոսեց:

— Այսօր յերեսաներս հաց չունեն, ո՞վ պետք է վճարի իմ վարձը:

Վահիդը ձեռքը տարավ դեպի դռան, ուր պահված էր քսակը, հանեց մեկ արծաթ, դրավ ծերունի մունետիկի ափի մեջ և առանց յետ նայելու հաստատ քայլերով առաջացավ դեպի յերկհարկանի շենքը: Հասնելով դռան մոտ՝ նա մի պահ վարանեց, տեսնելով շենքի վրա անշարժ կանգնած յենթասպային, վոր ձեռները դարսած մեջքին՝ ընդունել էր սպասողական դիրք:

Վահիդը հիշեց թարգմանի խոսքերը—«անգլիացիների հզոր փառիշահը հարազատ զավակների պես սիրում է իր հպատակներին»,— սիրտ առավ և խոսքը ուղղելով յենթասպային և մի ձեռքը բարձրացնելով դեպի պատշգամբը՝ ասաց.

Մահիրի քեբիր¹⁾—, խնդիրք ունեմ:

Սերժանտը նախ դեմքը խոժոռեց, հետո դիտելով մանրամասնին Վահիդի արտաքինը, խորշոմապատ արեւվառ դեմքը, վորի վրա անսովոր փայլով կայծկրտում էր միակ աչքը, ալեխառն միւրուքը, վոր կիտով չափ ծածկում էր բաց կուրծքը՝ ժպտաց և աջ բռունցքը սեղմելով՝ ատամների միջից մրթմրթաց.

— Come on!²⁾ ու ձեռքով մոտենալու նշան արավ:

Վահիդը մի պահ տատանվեց, դնա՞, թե վոչ: Մինչ նա վարանում էր, սերժանտի ուղեղում մի միտք ծա-

1) Մեծ տեղ:

2) Դէ, արի (անգլ.):

գեց, մի զվարճալի միտք, հենց այնպես, մի փոքրիկ կատակի ծրագիր, փարատելու համար գաղութային նվաճման ծանր տաղտուկը:

Վահիգը մոտեցավ: Սերժանտը անդից չչարժվեց: Մի պահ նրանց հայացքները հանդիպեցին: Անդլիացին դեռ ժպտում էր, սակայն ճանապարհ չեր տալիս: Վահիգը ձեռքի շարժումով հասկացրեց, վոր ուզում է մտնել: Անդլիացին նույնպես ձեռքի շարժում արավ, կարծես ուզում էր ճանապարհ տալ, բայց այդ շարժումը ունեցավ անսպասելի հետևանք: Հանկարծ Վահիգը զգաց, վոր աչքերը մթնում են, կորցնում է վոտքի տակի հողը և ինչ-վոր աննպատակ պտույտներ է գործում ողի մեջ: Այս բոլորը կատարվեց մի քանի ակնթարթում, և Վահիգը ուտինե գնդակի պես կանոնավոր փոստյուններով գնաց թավալելու չորս-հինգ քայլ հեռու հրապարակի փոշիների մեջ... Ո՛ր, խեղճ Վահիգը դեռ չգիտեր ինչ ասել և բռն...

Իսկ անդլիացին հաստատելով իր անվրեպ հարվածը և բռնացքի անորինակ ուժը, բռնվեց անզուսպ հըրճվանքով. նա ծիծաղում էր թոքերի ամբողջ ուժով և ձեռներով ամուր սեղմում էր կողերը, վոր ցնցումից չպայթի...

IV

«ՍՈՒՐԲ» ՄԱՐԴԿԱՆՑ ՀԻԱՍԹԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՈՒՂՏԻ ՈՐՀԱՍԱԿԱՆ ԴԻՄԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներկա պատմությունը ամբողջացնելու համար կարևոր է պատմել յերեք անծանոթ դերվիշների և դժբախտ Մուհիդ-ե-Վահիգի սիրեցյալ ուղտի մասին էլ:

Յերեքը հավատացյալ և բարեպաշտ ուխտավորները (վորոնց քունը ավելի քան կասկածելի չեր) ճիշտ կես դիշերին վեր կացան և ստուգելով, վոր Վահիգը խորքնած է, անչուկ արձակեցին ուղտի կապը, թեթև

քեռը ամբացրին սապատին, արարին հատուկ վարպետությամբ վոտքի հանեցին թմրած անասունին և յետևներից քաշելով անաղմուկ հեռացան Բաբելոնի ավերակներին: Յերեք ազատվեցին խորդ ու բորդ փլատակներին՝ քայլերը արագացրին: Նրանք մտադրել էին մինչև լուսաբաց կտրել այնքան տարածություն, վոր ամեն մի հետապնդում անհնար լիներ:

Յերեք դիշերը մոտեցավ իր վախճանին և հորիզոնը սկսեց շառագունել, մեր «հավատացյալ» և «բարեպաշտ» ուխտավորները իրենց ավարի հետ միացին հասան մի ոազիս, վոր ավելի ճիշտ կարելի չէ անվանել արմավենիների պուրակ, վորի նմաններին հաճախ կարելի չէ հանդիպել Իրաքում, մանավանդ Տիգրիս և Դիալա գետերի ափերին:

Այստեղ նրանք վորոչեցին մի քիչ շունչ առնել՝ անգաղար յերթից հոգնած:

Արևը արդեն սկսել էր լուսավորել ծառերի կատարները, քիչ հեռու, հանկարծ, գնդակի պես գուրս թռավ հորիզոնից (միշտ այդպես է լինում տափաստաններում, ուր բարձրություններ և սարեր չկան):

Դերվիշները կանգ առան և, տեսնելով արևի ծաղումը, դարձան դեպի հարավ և սկսեցին մրմնջալ առավոտյան աղոթքը՝ իրենց յերկար միջուկները ծանր-ծանր չոյելով:

Մինչ զբաղված էլին այս բարեպաշտ արարողությամբ, նրանցից մեկի հայացքը, սովորականից մի քիչ ավելի սևեռուն և ուշադիր, ընկավ ուղտին, հատկապես նրա գլխի և գեմքի վրա:

— Անե՛ժք չեյթանին, խարվեցինք. ուղտի մեկ աչքը կույր է, ինքն էլ զառամած, մթության մեջ չենք նկատել:

Այս խոսքերը արտասանվեցին այնպիսի տառով, վորի մեջ զգացվում էր հիասթափություն՝ խառն ափսոսանքի և կատաղության հետ:

Աղոթքը օտոնց մյուսների չթմնեցներին և ձեռները անշարժացան միջուկների վրա:

Այս անակնկալ և ցավալի հայտնութիւնը պատկանում էր յերեք պատկառելի կրօնավորներից նրան, վորի ձեռքում գտնվում էր ուղտի վզկապը: Թուրք բազմական յերկար էր, վորով ուղտը հնարավորութեան ունէր ազատ շարժումներ անելու և պահելու վորոշ տարածութիւն իր և իրեն առաջնորդի միջև:

Մտուգելու համար տխուր իրողութիւնը մոռացան և հաստատեցին անհերքելի փաստը:

— Ալլա՛հ, ալլա՛հ, ինչի՞ յէ պետք այս քաղթաւ ու ծուռումուռ կենդանին. գրազ եմ գալիս, վոր գրան քսան արծաթ եւ չեն տա, խոսեց մեզ ծանոթ կոկորդալին ձայնը, վորը պատկանում էր խմբի ավագ Մուսթաֆա Նուրեդդին-էլ-Մանսուրին:

Ու բոլորը միաբերան սկսեցին անիծել իրենց բազդը և հայհոյել ուղտին ու նրա տիրոջը, կարծես թէ վերջիններս եյին պատճառը իրենց անաջողութեան:

Ուղտը կարծես հասկանում էր բանի եյութիւնը, նրա տհաճութիւնը սկսում էր փոխվել անհանդուրժեալ: Բնագլխաւոր նա զգում էր, վոր գործ ունի գետի իրեն թշնամաբար տրամադրված ոտաքականների հետ, սակայն թշնամութեան բուն պատճառը չէր կարող գուշակել: Վահիգը նրա հետ միշտ քաղցրութեամբ էր վտրվում, չէր հայհոյում, չէր բղավում, խոսում էր մեղմ և փաղաքշող ձայնով, խի աշտմ... աշտմ նրա առջև կանգնած եյին յերեք անծանոթ և գաժան գեմքեր, փրփրած բերաններով և չարութիւնից փայլատակող աչքերով:

Արդին իր առաձգական յերկար վիզը գալարեց, կահուղ թաթերը մեկ-մեկ բարձրացրեց գետնից, փոքրիկ ախանջները շարժեց և կարծ պոչը վոլորեց. թվում էր, ինչ-վոր բան անհանդուրժեալ էր կենդանուն: Շատ համբաւական է, վոր նրա սապատը քերվում էր, իսկ ու վիտե, սապատ քերելը հեշտ բան չէ ուղտի համար: Հանկարծ նա բերանը բաց ու խուփ արտաւ և կոկորդից արձակեց մի 'խուլ մոնչյուն. մեծ քանակութեամբ թուրքեր հավաքվել նրա բերնում. լորձունքի աղ պատկառելի քանակութիւնը նա վերածեց մի խաշոր

գնդի և մեկեն շառաչյունով չարտեց յերեք դադադած գերվիշների վրա: Լորձունքի գնդակը վորպես շրապ-նել պայթեց մարդարեյի հետևորդների գլուխներով վրա և վողողեց նրանց պատկառելի դեմքերն ու նվիրական միտքները...

Դերվիշները մոնչացին գաղանի պես. լարծուն հեղուկը համարյա կուրացրել էր նրանցից մեկի աչքերը, այն մեկի, վորին անվանում էին Մուստաֆա-Նուրեդդին-էլ-Մանսուր:

Հաստ ձեռնափայտերը շարժվեցին ոգի մեջ, սակայն նախքան սրանց նպատակին ծառայելը, ուղտը մի քարձր թռիչք գործեց, դարձավ ինքն իր վրա և յետեի վտանները գետնից կտրելով՝ յետ մղեց վճռական գրոհը:

Ճակատամարտը կարճ տևեց. ուղտը ուղղելով վերջին հարվածը գերվիշներից մեկի վորին, իր ծեր սրունքների ամբողջ ուժովը սլացավ դեպի անապատի խորքերը...

Այն մեկը, վոր ստացել էր վերջին հարվածը, այժմ անշունչ փոխած էր գետնի վրա, իսկ մյուս յերկուսը, վորոնց մարմնի զանազան մասերի վրա դեռ թարմ էին ուղտի թաթի հետքերը, կատարելապես ապշած և չիտթված անակնկալ և ըստ յերեույթին հիմար գեպքից, չգիտեյին ինչ անել—հետևել փախչող ուղտին, թե հասնել իրենց ուշաթափ ընկերոջ ոգնության:

V

ԵՆՎ ՎԱՀԻԴԻ ՎԱՆՃԱՆԸ ՅԵՎ ՊԱՏՄՎԱԾՔԻ ՎԵՐՋԸ

Մենք ուղտապան էլ—Վահիդին թողինք թափալված փոշիների մեջ, արաբական յետընկած փոքր քաղաքի հրապարակում, ուր նվաճողները կախ էյին ալել Մեծ-Բրիտանիայի դրոշակը և վորի հովանու տակ անգլուստ հրճվում էր գաղութային յերկարամյա ծառայության համար վարձատրված վարձակառ անժամ-

տը, տեսնելով իր բռունցքի անորինակ ուժի հետե-վանքը:

Ճշմարիտ է, անգլիացի անժամտի բռունցքի հարվածի պատճառած ցավը յերկար չտևեց, Վահիդը մի կերպ քաշ դալով հասավ իրեն ծանոթ Աբբասի քարվանսարան, սակայն դա տակնուվրա արավ նրա վողջ եյությունը և առիթ յեղավ, վոր նա տանջվի հոգեպես: Նա չէր կարողանում մոռանալ անգլիացու անգլուստ ծիծաղը, վոր նրան դիվային էր թվում: Իր նահապետական և պարզ հոգով նա չէր կարողանում գտնել այդ անսանձ հրճվանքի պատճառը իսկեց՝ բավական չէ, այժմ էլ ծիծաղում է. ինչու, ինչու: Միթե մարդկային հիմարությունը կարող է հասնել այն աստիճանին, վոր ուրիշի տանջանքը հրճվանքի աղբյուր դառնա: «Ալլահ, ալլահ, ասում էր մտքում, տեսնում եմ, վոր քո ստեղծած բաները այնքան էլ խելոք չեն. թող չնից էլ վատթար լինեմ, միայն չլսեմ մարդու ծիծաղը մարդու դժբախտության վրա. հատկապես այն դժբախտության, վորի պատճառը հենց ինքն է»:

Նախորդ գիշերվանից ի վեր վոչինչ չէր կերել, ամբողջ որը թափառել էր և վերջին անգամ ստացել մի բռունցքի հարված, իսկ յերեկոյան Վահիդը ընկավ տենդի մեջ: Քարվանսարայի տերը, վաղեմի ծանոթ Աբբասը, հաճախ գալիս էր նրան խնամելու և գիշերվա մեծ մասը անց կացրեց նրա կողքին:

Վահիդը սկսեց զառանցել, տաքությունը գնալով սաստկանում էր:

— Մարդարեյի անունով յերգվեցին, Մեքքեյից ենք գալիս, ասացին, մենք—մեծ անապատի թափառախան գերվիշներա—քարոզում ենք աստծո խոսքը... Հետո դողացան իմ Աբդուն... Յա հա՛ֆի, խաբեցին... իսկ գժոխքի թռչունը գոռում է մեր դաշտերի վրա... Մեծ ստահիրը ծիծաղեց, յերբ իմացավ, վոր ուղտը կորել է... ասաց՝ միրուքը ածելիք, ուղտը կգտնեմ... Բաղդադում մի տուն կա, այնտեղ հաշիշ էյին ծխում... ասավ՝

Բազմազգ լավ քաղաք է, մենք շուտով կտիրենք նրան... Մի չարչարեք իմ ուղտիս, նա այսօր շատ է հոգնել... Խեղճ Արզի, խեղճ Արզի...

Մի քանի օր Վահիգը տանջվեց տենդի մեջ, հինգերորդ օրը դադարեց գառանցելուց, ընկավ մի տեսակ ինքնամոռացման, ավելի շուտ անզգայության մեջ։ Սա-կայն կես գիշերին հանկարծ սթափվեց, նստեց անկողնի մեջ և աչքերը լայն-լայն բաց անելով՝ սկսեց խոսել Աբբասի հետ, վոր այդ րոպեյին ներկա չէր։

Թվում էր, վոր տենդը անցել է և նրա միտքը դոր-ծում է սովորական պայծառությամբ։

— Միրելի Աբբաս, զգում եմ, վոր վերջին ժամս հասել է. գնա և բեր ինձ մի բաժակ շերբեթ, վերջին անգամ ուղում եմ ճաշակել յերկրային քաղցրությունը։

Աբբասը շտապեց կատարել մահամերձի ցանկու-թյունը։

Բաժակը դատարկելուց հետո Վահիգը առաջ.

— Շնորհակալ եմ հավիտյան, ով աննման Աբբաս, թող որհնվի քո արհեստը և աշխատանքը, վորովհետև աշխարհիս վրա չկա ավելի քաղցր բան, քան արդար քրտինքի վաստակը, անիծվեն անորենները և ուրիշի աշխատանքի պտուղը խլող հափշտակիչները...

Լուսաբացին, յերբ քարվանսարայում գիշերող կա-րավանը զանգակների ուրախ ձայնի ընկերակցությամբ դուրս յեկավ լայն դարպասից, ուղղվելով դեպի լայ-նարձակ հորիզոնը, ուղտապան Մուհիգ-եյ-Վահիգը ննջեց այն խաղաղ և անվրդով քնով, վորից այլևս չեն զարթնում...

Արևելքում անծայրածիր տափաստանի հորիզոնից բարձրանում էր նորածագ արևը...

Մուհիգ-եյ-Վահիգի հայրենիքը վաղուց արդեն գրավված էր անդլիական զորքերի կողմից, վորոնց մեծ

մասը սղահիներ¹⁾ էյին։ «Նորին մեծության» իշխա-նությունը տարածվել էր ամբողջ Միջագետքի վրա։ Սակայն ժողովրդի ցասումն արտահայտվում էր հա-ճախակի ապստամբություններով։ Նա հեշտությամբ չէր տանում ճնշողի լուծը։

Մի օր դավառական նույն փոքրիկ քաղաքի հրա-պարակում, ուր գտնվում էր մեզ ծանոթ յերկհարկանի շենքը (վորի վրա դեռ կախված էր բրիտանական դրո-շակը)․ հայտնվեց մի ուղտ՝ բուրդը գզգզված, ուժա-սպառ, գրեթե կմախքացած, խեղճը հաղիվ շարժվում էր իր յերկար սրունքների վրա և մերթ ընդ մերթ արձակում կոկորդային խուլ կատաղի մոնչյուններ։

Դա եյ-Վահիգի կորած ուղտն էր։

1927 թ.

Սղահին հնդիկ զինվոր

Պատ. խմբագիր՝ Հր. Բոջար
Տեխ. խմբագիր՝ Ստ. Ալքուեյան
Սրբագրիչ՝ Մ. Փարսադանյան

Գլավիլիտի լիազոր՝ Կ. 4719 Հրատ. 4296.

Պատուեր 1142. Տիրաժ 5000.

Թուղթ 62×94. Տպագրական 2 $\frac{1}{4}$ մամուլ.

Մեկ մամուլում 30720 նիշ. Հեղինակային 1 $\frac{3}{4}$ մամ.

Հանձնված է արտադրության 21/IX—1937

Ստորագրված է տպագրության 17/XII 1937

ԳԻՆԸ 85 ԿՈՊ.

04

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0338836

70
ԳԻՆԸ 854.

В. ТЕРЗИБАШЯН
ПРИКЛЮЧЕНИЕ ЕЛ ВАИДА
ГИЗ, ССР АРМ. ЕРЕВАН